Kisbirtokosaink egygyermekrendszere különösen Somogyban.

Írta: NEUBAUER FERENCZ.

MALTHUS volt az első, aki az emberi szaporodás korlátozásának lehetőségével tudományos szempontból foglalkozott. Az ő figyelmét e kérdés iránt az a jelenség keltette fel, hogy a XVIII. század második felétől kezdve a népesség szaporodása igazán rohamos volt Angliában. Megállapítván azt, hogy az emberiség a természet rendje szerint 25 évenkint megkétszereződhetik, míg a rendelkezésre álló élelmiszerek mennyisége ily arányban nem emelkedik, a jövőbeli túlnépesedés folytán elő álló éhínséget jósolta meg, melynek bekövetkeztét csak a természetes szaporulat korlátozásával vélte megakadályozhatónak.

A rohamlépésben előrehaladó modern fejlődés bajnokai azonban sutba dobhatták MALTHUS elveit és tanácsait, mert míg egyrészt az emberiség nem kétszereződött meg sehol 25 év alatt, hanem a természetes szaporodás még a legkedvezőbb helyeken is messze e mögött maradt, addig másrészt a természet által adott népszaporulatra óriási szükség volt, mert csak ez tette lehetővé azt a nagy ipari fejlődést, melyet a XIX-ik században megéltünk.

A tömeges munka tette lehetővé a capitalista nagyipar létesítését és felvirágzását. A legsűrűbb lakosságuak lettek éppen az ipari vidékek. Ott még a természetes szaporulat sem volt elég, hanem nagyszámú népség vándorolt is be oda. Egész országokat véve szemügyre, a népszám lett a legelső tényezők egyike az ipar és vagyonosodás haladásának

utján és lassan előtérbe kerülnek a szaporodó népszámú nemzetek, a veszteglők pedig visszamaradnak ezek mögött. És habár ma már a népszámimádásnak vannak ismét skeptikusai, akik felismerik az ilyen szaporodás veszélyességeit is, és ezeknek a túlhajtott fejlődés megfékezésével és összhangzatos gazdasági szervezet biztosításával akarják elejét venni, kétségtelen, hogy a helyes utón a bizonyos fokú egészséges szaporodást mutató nemzetek haladnak.

Az egyedek nemzeti sajátossága alkotja a nemzetet és minél több az egyed, annál tágabb létének köre minden irányban. A nemzetek közti állandó versenyben minden nemzet első sorban számának erejével hat s a helyes gazdasági rendszer ezt az erőt öntudatosan fokozza. Habár a fokozottabb gazdasági és szellemi munkával is fölébe kerülhet az egyik nemzet a másiknak, végeredményben mégis az q. nép fog győzni, mely egészségesen szaporodik. Hiszen az egészséges gazdálkodás egészséges szaporodást, egészségtelen gazdálkodás egészségtelen, elmaradó szaporodást is jelent és viszont. Azért óriási érdek fűződik egy küzdő nemzetnél a helyes szaporodás föntartásához és e szaporulatnak nagyobb mértékű elmaradása lassú halált jelent.

Áll ez különösen azokra a népekre, melyek még nem küzdöttek fel magukat arra a kétségtelen közműveltségre mely egységes, kizárólagos és semmiféle oldalról gyökerében meg nem támadható nemzeti létet jelent. Mi még csak odáig jutottunk el, hogy egy polyglott államban politikailag vezetünk s habár erősen arra igyekezünk, hogy ezen állam mai kereteiben a mi nemzetünk géniusza alatt gazdasági és szellemi egységgé is fejlődjék, ezen küzdelmünkben erős és számos ellenfeleink vannak, kikkel szemben a nagyon egészséges, viszonylagosan lehetőleg még erősebb szaporodással s csak az így keletkezendő nagyobb munkaértékek sikeres felhasználásával leszünk képesek lassan, következetesen előhaladva győzedelmeskedni.

Ekképp jellemezve nemzetünk jelenkorbeli főfeladatát, nagy fájdalommal észleljük, hogy néhol a népszaporodás letért az egészséges fejlődés útjáról és bizonyos vidékeken, szerencséré ott is csak bizonyos néprétegeknél, a szaporodás helyett már csak lassú fogyás tapasztalható.

Eltekintve a vizsgálódásunk keretébe egyáltalán nem tartozó ókori népcsökkenésektől, bizonyára a múltban is voltak mindig oly néposztályok, melyek a családi szaporulatot korlátozták. De ezen osztályok jelentéktelen kisebbségek voltak. A nagy osztályok azelőtt sehol sem korlátozták szaporodásukat, aminek oka egyrészt a folytonos háborúk által előidézett állandó néphiány, másrészt azonban az is volt, hogy ez osztályok gazdasági jövőjét bármilyen nagyszámú leszármazó számára a rendi szerkezet úgy társadalmilag, mint anyagilag biztosította. Az alsóbb néposztályokra nézve is így állott a dolog.

Az újkori fejlődés azonban nagyot változtatott ezen. A fejlettebb politikai és gazdasági viszonyok oly nagyobb új néposztályokat létesítettek, melyek a régi felül feudális, alul patriarchális gazdasági rendszer kereteit képező biztosított alapú osztályokból mintegy kiemelkedtek, mint pl. a hivatalnoki osztály, a kereskedő osztály. Viszont a legújabb kor gazdasági fellendülésével párhuzamos óriási szaporulat a régi osztályok kereteit is szétrobbantotta és a küzdés bizonyos nemét kötötte az ezen régi birtokos osztályok sorába való tartozáshoz és az abban való megmaradáshoz is. De keletkezett olyan osztály is, melynél a jelen és jövő az által egyenlítődik ki, hogy a jövő nem lehet bizonytalanabb, mint a jelen.

A modern állam hivatalnok osztályánál már elejétől fogva észlelhető volt az, hogy tagjai hajlandók a családi szaporulatnak korlátozására. A múlt században ezen irányzat érvényesülését a solid, de alapjában korlátolt tulajdonú középosztály egyedeinél is lehetett észlelni. Most meg arról akarunk szólani, hogy földmívelő kisbirtokosaink egy része is korlátozza a gyermekáldását.

A hivatalnok és értelmiség, a saját pénzéből, illetve birtokából élő középosztály és a saját földjét mívelő kisbirtokos osztályoknál jelentkező ezen tudatos szaporulat-korlátozás hatása nagyobb mérvben először Francziaországban jelentkezett és így ott foglalkoztak vele legrégebben. Ez a tény első sorban Francziaország hatalmi politikáját bénította meg s utóbb oda vezetett, hogy az erősen szaporodó Németország gazdaságilag is nemcsak utóiérte, hanem túl is szárnyalta azt.

Egy ideig vitatni lehetett, hogy Vajjon az egységes és gazdag Francziaországnak ez végeredményben áldást vagy kárhozatot jelent-e, de ettől a mi helyzetünk távol áll. Nálunk az ilyen szaporulat-elmaradás nemzeti halált jelentene. Ha tehát ott egy LE PLAY egész életét ezen jelenség kutatásának szentelhette, akkor igazán nem kell érvelnem a mellett, hogy a nálunk feltűnő hasonló jelenségek valóban megérdemlik a figyelmet.

Mielőtt azonban a nálunk észlelhető káros jelenségek vázolásába bocsátkoznám, röviden még azt óhajtom általában megállapítani, hogy ez irányzat a családi szaporulat korlátozása felé, mely oly sok osztálynál jelentkezik s néhol oly általánosan, honnan ered, minthogy okának bizonyos mértékben közösnek kell lenni. Én azt hiszem, nem csalódom, ha ezen okot abban találom, hogy *ezen osztályok jövő nemzedéke számára gazdaságilag nincs biztosítva a szülők gazdasági és társadalmi állása s hogy az alább szállás veszélyét a gazdasági erőnek kevesebb egyedre való összpontosítása által vélik elkerülhetni.* A nagyon vagyonos és a nagyon szegény osztályoknál nem igen lép fel a születések korlátozása. Ezek és azok az osztályok gondatlanok e tekintetben, melyeknél a családi érzés már annyira elveszett, hogy gyermekeik jövőjére nem gondolnak, vagy a kik rohamosan emelkedtek, úgy hogy még nem értek rá irtózni előbbi alacsony sorsuktól.

Bizonyos társadalmi osztályoknál erősen közrehat e végből a nők kényelemszeretete, másutt a gyermeknevelés fokozott fáradságos volta, vagy a szülők gondatlan élet utáni könnyelmű vágyódása.

De a gyermekszám korlátozására irányuló asszonyi kényelemszeretet és hiúság, gondtalan élet utáni vágy és a gyermeknevelés fáradalmaitól való irtózás mindez osztályoknál egyenlően jelentkezhetik, a különbséget csak a családi jövőre vonatkozó tekintet okozza s így az igazi ok csak ebben kereshető.

Az már megállapított tény, hogy ez osztályok a lassú, kihalás áldozatait képezik. Ezeket a cultura elhasználja, de úgy látszik, hogy pótlásukról is gondoskodott a természet s más néposztályokra nézve oly gazdasági helyzetet teremtett, mely őket képessé teszi, hogy szaporulatukkal a keletkező

hézagokat kitöltsék. Csak az a baj, hogy néhol éppen ezen néposztályok gazdasági helyzete is annyira közeledett amazokéhoz, hogy náluk is jelentkezett a gyermeklétszám korlátozásának irányzata.

A tőkepénzes- és birtokos-családoknak az értelmiség és tisztviselői osztályokban oly hasonculturájú osztályok szolgálnak támaszul, melyek egyedeiket, ha anyagilag talán gyengébb helyzetben, de társadalmilag azonos fokon magukba tudják fogadni, sőt a megcsökkent, de még mindig bizonyos gazdasági erőt képviselő tőke vagy birtok ezeket avatja az értelmi és hivatalnok-osztály legerősebb rétegévé, azért ez osztályoknál már kevésbbé kényszerítő, mert ellenhatásaiban kevésbbé veszedelmes, a gyermekáldás korlátozása. Ámde itt is a vagyon megosztásával járó családi hanyatlás intézményszerűvé tette a gyermekszám korlátozását mindenütt.

Az alsóbb néposztályhoz eddig, Francziaországot kivéve, csak szórványosan hatolt el ez a törekvés. Ezt részben az a körülmény okozta, hogy ez osztályok birtokos és birtoktalan rétegei közt: kevés a culturalis különbség s így az alábbhanyatlástól való félelem csekélyebb, részben pedig az, hogy az alsóbb osztálybeliek már saját testi erejükkel oly részt vesznek gazdasági jólétük eszközeinek előteremtésében, hogy a munkaerő értéke a tulajdon értékével versenyre kel s több. nyire még a saját tulajdon mellett is a jövedelmet a munkaerő nagyobb mennyisége oly mértékben emeli, hogy a családtagok nagyobb létszáma ez okból nem hogy elkerülendőnek, de óhajtandónak tűnik fel. Áll ez első sorban az iparos osztályról, de áll nagyrészt a kisbirtokosságról is, melynek még a tisztán saját földjét mívelő részénél is egészséges gazdasági viszonyok mellett a munkaerő csaknem mindenütt kellően érvényesül. Azért ezen osztályok képezik ma a nemzeti szaporodás gyűjtő medenczéjét, melyből a többi osztályok kiegészülnek s melynek egészséges életmódja e tekintetben előnyösebb pótlásra nyújt kilátást, mint a proletariátus.

Néhol azonban a kisbirtokososztályba szintén behatolt már a szóban levő baj. Néhol itt is érvényesül a családi jövőért való gondoskodás hatásaképpen a szaporulat korlátozása. Mindenütt, ahol ez jelentkezett, azzal szembeszállani igyekeztek, mivel egészségtelen helyzet következménye, melyen gazdasági és törvényhozási utón változtatni lehet és kell.

Es éppen, mert megállapítható, hogy egészséges gazdasági viszonyok mellett a kisbirtokosoknál nem lép fel a gyermekszám- korlátozása, azért kell nekünk éber figyelmet fordítani a jelentkező bajra s megállapítván előidéző okait, azok elhárítására törekedni.

II.

Az egygyermekrendszer elterjedettségéről bennünket elsősorban az országos statisztikai hivatal adatgyűjtése tájékoztathatna, másodsorban pedig magánkutatás által szerzett statisztikai adatok.

Minthogy mi azt kutatjuk, hogy mennyiben foglalt tért a kisbirtokos parasztságnál a gyermekszám korlátozásának rendszere, tehát ezt egy külön osztályra nézve kutatjuk, az országos központi statisztikai hivatal eddig beszerzett adatok nagyon kevés alapot nyújtanak vizsgálódásunk számára.

Úgy a dunántúli, mint a somogyi általános születési arányszám alig tükrözteti vissza ezen rendszer hatását, minthogy csak a lakosság egy része kisbirtokos s az is kétségtelen, hogy a kisbirtokosoknak is csak egy része hódol e szokásnak. Igaz, hogy a születési arányszám itt valamivel elmarad az országos mögött, de ezt részben az is ellensúlyozza, hogy viszont a halálozási arányszám is előnyösebb. Ez arányszámnál oly visszaesést semmi esetre sem tapasztalhatunk, melyből máris következtetést vonhatnánk.

A mi az országos felekezeti születési statisztikát illeti, az 1900. évi felvétel is csak az egész országra nézve állapítja meg a reformátusok születési arányszámát 35'4-ben, ami ugyan elmarad az országos átlag mögött, de ismét nem szolgáltat eléggé tájékoztató adatot, tudva levén, hogy nem minden református korlátozza gyermekeinek számát. Kár, hogy vidékenkint, vagy megyénkint nem adja az országos statisztika ezt a számot, mert ebből, lévén Somogymegye református lakosságának 90%-a kisbirtokos, már többet következtethetnénk, sőt alapjában rátapintanánk e jelenség literére, minthogy az is tudva van, hogy éppen a református kisbirtokosoknál van a gyermekszám korlátozásának szokása a legjobban elterjedve.

Ámde ha így közvetlenül nem is kapjuk meg a kedvezőtlen születési arányszámot, mégis, különösen a családok szaporúságára és a természetes szaporodás körülményeire vonatkozó és 1901-től gyűjtött országos népmozgalmi statisztika becses adatokat nyújt, melyeket itt reprodukálni érdemes.

Tudvalevő dolog, hogy a református lakosság arányszáma az ország lakosságának számához viszonyítva csökkenőben van. 1890-ben a reformátusok még 14.6%-át, 1900-ban már csak 14.4%-át tették az ország lakosságának. Szembeszökő azonban a református lakosság arányának csökkenése a dunántúli megyékben; nevezetesen volt a lakosságnak

	1890-ben	1900-ban	
Somogyban	20·5%	19·0%-a	református
Baranyában	15·5%	14·3%-a	»
Tolnában	16·0%	15·6%-a	»
Veszprémben	21·1%	20·2%-a	»
Fejérben	29·1%	27·4%-a	»
Dunántúl	12·1%	11·4%-a	»

Ez a csökkenés mindenesetre csak a kisebb természetes szaporodásra vezethető vissza. A 14.4% református lakosságra az összes születések számából 1900-1902-ben csak 13.3%, 1903-1905-ben csak 13.2% esett. Míg a halálozásokból 13.9, illetve 14.3%.

Az ország természetes szaporodása 1000-re 1903-ban volt 10.6, 1904-ben 122, 1905-ben 7.9, a reformátusoké ugyanazon években 7.5, 9.5, 4.5. Ennél még Somogymegyéé előnyösebb: 125, 10.8, 4.0.

Ha már most a református lakosság szaporodási arányát vizsgáljuk, úgy azt látjuk, hogy szembeszökő a gyermekszámkorlátozásnak hatása. Az országos statisztika megyénként nem mutatja ki a felekezetek szaporodását viszonyszámokban; de általában az absolut számok is sokat mondanak. Nevezetesen szaporodott, illetve csökkent a reformátusok száma:

	1900-ban	1901-bon	1902-ben	1903-ban	1904-ben	1905-ben
Somogyban	+231	+ 115	+203	+206	+21	–190
Baranyában	– 163	– 67	– 159	– 125	– 166	–370

– Baranyában tehát absolute is állandóan csökkent a reforma-

tusok száma, míg Somogyban csak egy abnormális évben van csökkenés. De a jó években is milyen arány az, ha a lakosságnak 19%-a református, az összes megyebeli lakosság évi szaporulatának része pedig csak 2.74%.

Vajjon milyen adatokhoz jutnánk, ha megyénkint rendelkezésünkre állana a felekezetek születési és halálozási statisztikája, vagy ha éppen a foglalkozási és felekezeti statisztikát ez irányban egybevethetnők?

Azon kutatások, melyeket az országos központi statisztikai hivatal újabb népmozgalmi köteteiben tett közzé a házasságok termékenységére vagy a szülőképes 15-49. év közötti szülőkre eső 1000-kénti szülési arányszámokra nézve, szintén idevilágítanak egy kevéssé.

A megszűnt házasságok termékenységét 3 éve állapítják meg s azon érdekes tényre jöttek rá, hogy míg a Tisza jobb partján csak 4.02 az átlagos termékenység, a Dunán túl az 4.21., Viszont az 1900-1902. években a Tisza jobb partján 226 szülés esett évente 1000 szülőképes nőre, dunántúli pedig csak 214. Lévén a megszűnt házasságok régiek, ez azt mutatja, hogy régebben átlag termékenyebbek voltak a dunántúli h ázassa gok, mint most. S miután e termékenység a szülőképes nőkre eső gyermekszám szerint még a Tisza jobb partja mögött is marad, okát csak a terjedő gyermekszámkorlátozásban lehet találni.

Még inkább beigazolódik ez akkor, ha megyénkint vizsgáljuk a szülőképes nők minden 1000-ére évente eső születések számát. Ez Somogyban 191, Baranyában csak 162, mindkettő erősen visszamarad tehát nemcsak az országos, hanem még a dunántúli átlag mögött is. A reformátusoknál 1000 szülőképes nőre évi 196.9 szülés esett, ami szintén az országos átlag mögött marad.

Szembetűnő jelenség az is, hogy a megszűnt házasságok országos 4.09-nyi átlagos termékenysége mögött megyénkint mennyire elmarad a református megszűnt házasságok termékenysége: Somogyban 3.25, Baranyában 2.43, mely utóbbi szám az országos központi statisztikai hivatal véleménye szerint is már legalább is stagnáló lakosságot jelent. így áll a termékenység a megszűnt, tehát gyakran a régi házasságoknál, melyek oly időre nyúlnak vissza, mikor gyermek-

számkorlátozásra még alig vagy egyáltalán nem gondoltak. Vajjon mi lenne az újabb házasságoknál az eredmény? Kár, hogy a szülő nőkre vonatkozó statisztika már az 1903. évtől ismét el van ejtve, vagy legalább eredménye nem közöltetik.

Mindenesetre még sokat nyújthat ez irányban a hivatalos statisztika, ha felekezeti szempontból erősebben bonczolja vidékenkint és megyénkint is a születési és halálozási adatokat és a házasságok termékenységét. Főleg sokat nyernénk a megyénkint kimutatandó arányszámtól a református szülésképes nők ezrére eső évi születési szám közlése által. Ajánlom azt a központi statisztikai hivatal figyelmébe.

A második irány, melyben hézagokat pótolhat még a hivatalos statisztika, az a foglalkozási ágak szerinti tagolása a születéseknek, keresztezve a felekezeti statisztikával.

így tapintanánk igazán gyökerére különösen a kisbirtokos osztályhoz tartozó reformátusok szaporulati viszonyainak. Ma a foglalkozások szerint tagolt születési statisztika csak országos adatokat nyújt, ami ez irányban egyenlő a semmivel.

Hogy ujabban mennyire visszamentek aránylagosan a lakosságban a fiatalkorúak Somogy megyében pl., azt mutatja a következő statisztika:

	6 évnél fiatalabb	6—11 évesig	12—15-ig	15—19-ig	20—39-ig	40—59-ig	60-ál idősb
1890-ben	15·5	13·5	6·3	9·1	28·8	19·7	7·0
1900-ban	14·6	12·—	6·1	10·2	28·5	20·2	8·4

Ez is kétségtelenül igazolja a születéseknek; az utóbbi időben való szünetelését; de ezt a statisztikát is érdekes lenne csupán a református kisbirtokosokról beszerezni. Az országos adatokban is visszaesés jelentkezik a fiatalkorúak rovására, de míg ott az első két rovatban a csökkenés 0.7, illetve 0.5, addig Somogyban 0.9, illetve 1.5.

Ekképp kimerítve az országos statisztika adatait, rátérünk a somogymegyei különös statisztikára, illetve vele együtt arra a még ma igen csekély eredményre, melyet a magánkutatás nyújt e téren.

Somogy vármegye közönsége az 1907. évi őszi közgyűlésén tett először intézkedéseket az egygyermekrendszer ellen. De nem annyira a jelenség megismerésére, mint az ellene

való küzdésre helyezte a fősúlyt. Azért szerveztek körjegyzőségenkint »egykebizottságokat«, melyeknek tagjai tartoztak felvilágosítani a népet és tanácskozni arról, hogy milyen eszközökkel lehetne e jelenség ellen küzdeni; de adatok gyűjtése akár csak az irányban, hogy mennyire van elterjedve e visszaélés, akár hogy mik lehetnek az okai, statisztikai után tervbe sem vétetett. Utóbb is csupán annyi történt, hogy összeiratott községenkint az utolsó tíz év születési statisztikája. Ez azonban alig használható tudományos czélra, minthogy a mi községeink területei úgyszólván mind nagybirtokokat is foglalnak magukban. Ennélfogva a lakosságnak 20-40%-át gazdasági cselédek alkotják, akiknek születési viszonyai lényegesen eltérők a kisbirtokosokéitól s az összes lakosság alapján kiszámított községi adatokat lényegesen befolyásolják.

Táblázatot készítettem, melybe minden oly somogymegyei református községet belefoglaltam, melynek születési arányszáma 1000 lélek után 20-on alul marad, továbbá az oly községeket, melyek születési arányszáma ugyan magasabb, de melyeket mint typikus »egykés« református kisbirtokosok által lakottakat ismerek, akkor mindjárt szemünkbe kell tűnni az összefüggésnek a lakosság református része és a születési arányszám között. Minél kevesebb a más vallású, annál kedvezőtlenebb a születési arányszám, azaz annál inkább foglalja magában csupán a gyermekszám – korlátozásnak hódoló kisbirtokosság igazi, tiszta születési eredményét. Mert ezen református községekben a kisbirtokosság csaknem 99%-ában református és a más vallásúak a községhez tartozó nagybirtokosok cselédségéből kerülnek ki. Természetes, hogy ezen cselédség magas születési arányszáma befolyásolja az eredményt. Láthatjuk ezt pl. Csokonya és Visonta községeknél. Ezek teljesen azonos körülmények közt élő, szomszédos református községek. Lakosságukról tudvalevő dolog, hogy a csokonyaiak legalább is oly mértékben hódolnak a egygyermekrendszernek, mint a visontaiak. Mégis látjuk az erősen különböző községi születési arányszámot, mely tisztán azon alapul, hogy Csokonyához sokkal több katholikus, főleg uradalmi cseléd tartozik.

Hogy mi a gyermekszámkorlátozás igazi eredménye, azt

akkor látnók, ha tisztán a kisbirtokosokra szorítkozó községenkinti születési statisztikánk lenne. És látni fogjuk némiképp az általam közelebbről vizsgált Ötvös és Kónyi községek statisztikájánál is.

Somogy vármegye községenkinti születési statisztikáját gróf Széchenyi Aladár, az »egyke« elleni küzdelemre szervezkedett megyei bizottság mozgékony elnökének közbenjárására az országos központi statisztikai hivatal feldolgozta és azt gróf Széchenyi Aladár a Kaposvári Hírlap folyó évi június hó 23-iki számában közzétette. Természetesen abból, összevetve azt az utolsó népszámlálás községenkinti adataival, sokkal többet a központi statisztikai hivatal sem tudott kihozni. Rendszeresen feldolgozva azonban a teljes anyagot, megállapította, hogy minél nagyobb a római katholikusok és minél kisebb a reformátusok aránya a lakosságban, annál kedvezőbb s megfordítva annál kedvezőtlenebb a születési arányszám. Megállapítja a központi statisztikai hivatal továbbá azt is, hogy a tiz évi időtartam alatt 85 községben határozottan apadt a születési arányszám, 182 községben vesztegelt, 43 községben és Kaposvár városában pedig emelkedett. Végül készített a központi statisztikai hivatal egy grafikai térképet, mely területenként ábrázolja a születési arányszámot.

Ennyiben merül ki a hivatalos statisztika eddig. Legfeljebb azt hozhatjuk még fel, hogy a szóban forgó községek nagy részében az utolsó négy népszámlálás adatai szerint a lakosság száma csökkent, ami azonban elvándorlással is lévén magyarázható, megbízhatóbb következtetésekre alapul nem szolgálhat.

A magánkutatás által elért eredmények közt azon adatok jönnek első sorban figyelembe, melyeket a református lelkészek utján néhai gróf Széchenyi Imre gyűjtött egybe és bocsátott közre »Egyke« czímű kis munkájában.

Két irárryban gyűjtötte ő ezeket. Első sorban a létező házasságok fenforgó termékenységét vizsgálta az első gyermekek száma alapján s szigorúan a kisbirtokos reformátusságra szorítkozva, azután kereste az összefüggést a gyermekszámkorlátozás és az anyagi helyzet között.

Ami az anyagi helyzetetet illeti, arra az érdekes eredményre jutott, hogy a szegénység nem befolyásolja ezt a

szokást, sőt az azzal fordított viszonyban áll, mert hiszen kevesbbé hódolnak neki még a törpebirtokosok is, mint az ¼ telkes vagy annál vagyonosabb kisbirtokosok. Az eltérés azonban nézetem szerint oly csekély s a törpebirtokosok, az u. n. $^1/_8$ és $^1/_{16}$ telkes gazdák is oly mértékben hódolnak a gyermekszámkorlátozás szokásának, hogy fontosabb következtetéseket ebből vonni nem lehet. Csupán az állapítható meg, hogy magában a szaporodó földbirtok nem szünteti meg a gyermekszámkorlátozást.

A házasságonkinti gyermekszámot illetőleg azonban megdöbbentő eredményt mutat gróf Széchenyi Imre statisztikája. Nevezetesen azt, hogy a református házasságok az egy- vagy két-gyermekesek, tehát végeredményben feltétlenül ez a népréteg csökkenti a somogyi születési arányszámot.

Gr. Széchényi Imrén kívül még számosan írtak s közöltek nyomtatásban czikkeket a kérdésről, de ténybeli adatokkal nem szolgáltak, inkább csak nézeteket hangoztattak és reformokat ajánlottak. A lakóhelyemhez közel fekvő, sőt anyakönyvileg hozzá tartozó Ötvös és Kónyi községeknek az állami anyakönyvek vezetése óta lefolyt népmozgalmáról összegyűjtöttem az adatokat s mivel a jelen kérdésekre világot vetnek, közlöm azokat.

Mind a két községnek nem református vallású kisebbsége elég nagy. Már gr. Szécheny Imre megállapította, hogy e községben is el van terjedve a gyermekszámkorlátozás szokása, mert a házasságok 84% százaléka egy-kétgyermekes.

Az 1895. évi szeptember 1-től 1909 január l-ig terjedő időben ezen két községben 85 házaspárnak született gyermeke, és pedig 60-nak 1, 19-nek 2, 5-nek 3 és l-nek 5. Tehát a 14 év alatt a házasságok 70.58%-a egygyermekes és közel 94%-a egy- és két-gyermekes. Ha figyelembe vesszük azt, hogy 14 éven belül a házasságok 33%-a az országban megszűnik, továbbá, hogy ez az idő bőven kiteszi a nők átlagos szülőképességének fél idejét, akkor ugyan még le kell ütni valamit ezen rossz statisztikai eredményből, de azért alakosság feltétlen veszteglésére mutat, sőt annak ily körülmények közt okvetlenül csökkennie kell.

Hogy statisztikánk bizonyos mértékben összehasonlítható legyen a megyei hivatalos statisztikával, az utolsó tíz évet

vizsgáljuk csak a születési és halálozási arányszámoknál. E szerint született a két községben az 1899-1908. években 80) református kisbirtokos csecsemő, meghalt 133. Ötvös 345 református lakójára esett tehát 43 születés, azaz 1000 lélekre 12.4., Kónyi 277 református lakosára szintén 43, azaz 1000 lélekre 15.5, szemben a község összes lakosságának 30, illetve 28.3 születési arányszámával. Mindenesetre figyelemre méltó eredmény. És minthogy a 86 születéssel szemben ugyanaz időben 133 halálozás mutatkozik, ez feltétlenül kihaló lakosságról tanúskodik.

Még más irányban is 'gyűjtöttem a születési és halálozási adatokat. Nevezetesen az egyes nagyobb családok kebelében történt születéseket és halálozásokat állítottam szembe, ami arra az eredményre vezetett, hogy az állami anyakönyvek bevezetése óta 53 jómódú református kisbirtokoscsalád közül fogyott 10, szaporodott 8, se nem fogyott se nem szaporodott 10, csak fogyott 20, csak szaporodott 5. A legnagyobb családok azonban fogyást vagy legalább veszteglést mutatnak.

Ötvös község területe 2.793 hold, amiből kisbirtokosoké 834 hold. Kónyi területe 2.018 hold, ebből kisbirtokosoké 627 hold.

Még sikerült megállapítanom Ötvösben azt is, hogy az urbériség megszüntetése idején összesen 39 úrbéres birtokos volt a községben és pedig $^3/_4$ telkes 3, ½ telkes 25, negyedtelkes 11. Jelenleg pedig a községben a volt úrbéres közbirtokosság tagjainak száma 70, kik közül egész telkes 1, $^3/_4$ telkes 3, ½ telkes 10, $^3/_8$ telkes 124, ¼ te]kes 16, $^1/_8$-s telkes 28.

Ha pedig az akkori és mostani neveket vesszük, akkor elég élénk népmozgalomnak jutunk nyomára. A legvagyonosabb volt 1850-ben a Maróti-család, melynek 4 tagja bírt összesen két egész és egynegyed telket, utána következett a Lőczi-család két egész telekkel és 5 taggal. Az utóbbi ^család mai is a legszámosabb a községben, de az előbbi a községből teljesen eltűnt. Érdekes azonban, hogy a falubeliek közlése szerint éppen a Maróti-család szaporodott legjobban, úgy hogy a birtokok eladásra kerültek s ez a család most elszórva él az e vidéki uradalmak területén – cselédsorban.

Ezekben adtuk azon, eddig bizony még igen kis jelentőségű statisztikai anyagot, mely az irányban áll rendelkezésünkre, hogy mennyiben van elterjedve kisbirtokosságunk körében a természetes szaporodást csökkentő, sőt megszüntető gyermekszámkorlátozás, azaz az u. n. egygyermekrendszer.

Kétségtelenül megállapítható első sorban az, hogy *nem országos kiterjedésű jelenségről van szó.* Sőt az is bizonyos, hogy egy-egy megye teljes kisbirtokossága sem hódol e rendszernek, hanem *csupán egy bizonyos országrésznek főleg a felekezeti hovatartozás által meghatározott kisbirtokossága.* Nevezetesen láttuk azt, hogy gyermekszámkorlátozás *a Dunántúl református magyar kisbirtokosai között van elterjedve s ezek annak különböző mértékben bár, de úgyszólván kivétel nélkül hódolnak.* A fokozati különbség talán azzal az alább megállapítandó ténynyel függ össze, hogy a jelenség újabb keletű és azzal a statisztikailag is kimutathatóval, hogy terjedőben van.

Minthogy azonban a jelenség felekezeti tünete annak lényeges tulajdonságából ered, sőt az igazán nehezen magyarázható meg, az is bizonyos, hogy a gyermekszámkorlátozás átterjedhet más felekezetű kisbirtokosokra is. Hogy ez bizonyos mértékben már is megtörtént, azt bizonyítja a katholikus somogymegyei Hetes község 25-ös, Bodvicza 3l-es, Szabadhegy 18'9-es születési arányszáma is.

Ami az ezen szokásnak hódoló református kisbirtokosságot illeti, arra nézve az már most is megállapítható, hogy ma *ez a népréteg már nem szaporodik s bizonyos, hogy a szokás terjedése a néhol már beállott csökkenést általánossá fogja tenni.*

Az eddig szerzett adatokból egyebet, mint e jelenség hatását megállapítani még nem lehet. A földbirtok-statisztika nyújtana itt a továbbiakra nézve felvilágosítást s annak válasza különösen arra nézve lenne érdekes, hogy az »egykés« lakosság földbirtokátlaga mutat-e csökkenést s hogy kik veszik meg ennek földjeit? Ugyancsak ez a statisztika adná meg a földbirtok felaprózásának mikéntjére a feleletet. Érdekes lenne azután az u. n. gazdasági forgótőke (állatállomány, gazdasági eszközök) növekedését összehasonlítani a népszaporulattal s

a belterjesebb mezőgazdasági művelés terjedésének módozatait megállapítani.

Természetesen csupán hosszabb időre terjedő ily adatgyűjtés szolgáltatna helyes búvárlati alapot. Ezt, sajnos, a múltra nézve bajos megszerezni, a jelenre nézve pedig időt vesz még igénybe. De éppen azért kell e fontos jelenséggel alaposan foglalkozni, mert csak körülményes adatgyűjtés után fogjuk teljes hatását megismerhetni.

Erre első sorban kell rámutatnom, mert nálunk, sajnos, még nem értékelik eléggé azt az egyedüli helyes rendszert, mely a jelenségnek tüzetes felkutatása után mond csak arról véleményt és indítja meg a reformot. így történik meg azután, hogy évek hosszú során keresztül közvetlen hatásra számított dörgő beszédek és sikertelen hatósági intézkedések minden eredmény nélkül múlnak el s ismét csak a dolog kezdetén vagyunk.

A modern agrárius kérdés oly probléma, melyre még kielégítő választ senki sem adott. Nem a polgári tudomány és a socialismus sem. Kétségtelen, hogy a kisbirtokosok gyermekszámkorlátozása az agrárius kérdéssel szoros kapcsolatban van s a kettő megoldása tulajdonképpen egy. Azért mindkettő nehézségei komoly munkát rónak arra, aki a czél elérését csak valamennyire is elő akarja mozdítani. E munka első sorban a jelenségek tüzetes ismeretére fordítandó; kimerítő agrárstatisztika az alapvetője minden további lépésnek.

Az a legfontosabb kérdés itt hogy ahol a jelenség fellépett, ki foglalja el vagy fogja elfoglalni a kihaló népréteg helyét?

Az e kérdésre adatni szokott válasznál sok üres sovinista szólam-puffogtatás történt már. Megállapítandó ezzel szemben először is az, hogy *a magyarság igazi szaporító helyét, az alföldet, a baj még csaknem teljesen érintetlenül hagyta.* Mindenütt a nem magyar ajkú nemzetiségeknél lépett fel, csak a Dunántúl ragadt át a magyarságra, de itt is éppen nem általánosan, amint azt a színmagyar vármegyék magas átlagos születési arányszáma mutatja. Az »egyké«-nek hódoló nép a dunántúli magyar kisbirtokosságnak csupán körülbelül 32.6%-át teszi ki, akkor is, ha a magyarság és a kisbirtokosok terhére számítjuk az egész reformátusságot s az ezzel

egyenlő számú másvallásúakról is feltesszük, hogy figyelembevehetőleg korlátozzák, gyermekeik számát. Ez pedig mindenesetre jóval meghaladja a tényleges állapotot.

Minthogy pedig 40-45-ösnél magasabb születési arányszámot a szláv nemzetisé güeknél sem tehetünk fel, azok pedig legfeljebb 10%-át képezik a Dunántúl lakosságának, ez országrész átlagos születési arányszámának jóval erősebben alatta kellene maradnia az országos alatt, ha a kiegyenlítődést maga a magyar népesség nem végezné.

Ehhez jön még Somogyban az, hogy az igazán mintaszerű magyar szellemben vezetett hatósági eljárás és közoktatás mellett a nemzetiségi népszaporulat úgyszólván teljesen szintén a magyarság javára irható és így megállapítható, hogy *a kipusztuló néprétegek helyét nem veszti el a magyarság, hanem azt csak más egyedei foglalják el.*

De ez a jelenség hátrányos voltát meg nem szünteti, mert *egy magas értelmi színvonalon álló s így terjeszkedésre is felette alkalmas népréteg erejét bénítja meg,* sőt pusztítja el, mely réteg ekként veszendőbe ment ereje helyes gazdasági viszonyok mellett igen sok üdvösre volna felhasználható. Továbbá *a jelenség terjedő irányzata mellett komoly veszedelemmé nőheti ki magát,* aminek idejében kell útját vágni.

Ekképpen mintegy csak futólag megvilágítva a még kellőleg ki nem kutatott jelenség felületesen is észlelhető hatásait, rátérhetünk a ma még szintén csak problematikus, de mindenesetre már sokkal bővebben vitatott okaira.

Itt is előre kell bocsátanom azt, hogy ez okok kellőleg ma még nem állapíthatók meg, mert ez irányú pontos és tudományos adatgyűjtés hiányzik. Azt már sokszor megállapították, hogy az egy gyermekrendszer keletkezési ideje mindenesetre csak az úrbériség megszűntétől számítható. Az urbériség kötött birtokviszonyai, a népesség akkori ritkasága, továbbá magának a népnek az időtájt még alacsony műveltségi foka kizárja azt a feltevést, hogy ez a szokás régibb keletű.

Egyes kémpróbák alapján mondható, hogy a volt úrbéres birtok ma legalább kétszer annyi kézben van, mint volt az úrbériség megszüntetésekor. Ebből, továbbá abból a tényből, hogy a felekezeti anyakönyvek igazolása szerint is még az 50-es, 60-as években normális volt a születések

arányszáma, következik, hogy a gyermekszám korlátozása oly okok folytán terjedt el, melyek csak az úrbériség megszűnte után kezdtek hatni és lassan érvényesültek.

A birtokos osztályok természetes gyermekszámkorlátozó irányzata magában véve impulsust adhat ugyan, de a jelenség felléptét nem magyarázza meg.

Az is kétségtelen, hogy *női és szülői kényelmi ' szempontok sem okoljak wieg az egyke-rendszert,* mivel alacsonyabb műveltségi fokon ily általános symptomává ebből az indokból nem válhat az, hiszen magasabb fokon sincs meg a tisztán kényelmi szempontok kizárólagos ereje a nemi ösztön fölött.

Eddig ugyan első sorban erre az okra vezették vissza az egygyermekrendszer elterjedését. Nevezetesen a lelkészeknek, kik a jelenség iránt érdeklődve, a nép életét figyelemmel kisérték, első sorban a szülők és főleg az anya könnyebb életmódja tűnt fel mint a gyermekszámkorlátozás közvetlen eredménye s így a mélyebben nem kutató szem itt akadt meg. Holott ez a közvetlen eredmény ugyan kellemessé teszi az egykét, azonban előidéző indokát nem alkotja, nemcsak a fent említett legfőbb oknál fogva, de azért sem, mivel a jelenség szoros határok között, azonos körülmények között lévő néprétegnél való jelentkezése akkor mivel sem volna megokolható.

Egyáltalán a kényelmi szempontok a gyermekszámkorlátozás intézményszerû jelentkezését csupán túlfinomult közműveltségű társadalmi osztályoknál, vagy tágasabb körben hanyatló művelődési viszonyok mellett okozhatják, de az utóbbi esetben e jelenség nem szorítkozik bizonyos határozott osztályokra.

Akármit is mondanak a moralisták, *a gyermekszámkorlátozás tisztán gazdasági okokból magyarázható. meg.* Sokszor lépett fel ez a jelenség már a történelem folyama alatt akár praeventive, mint nálunk s a modern világban egyáltalán, akár repressive, mint az indiai és egyéb gyermekülésekné. *Mindenütt gazdasági volt az ok. Minél alacsonyabb nép osztálynál látjuk a jelenséget, annál inkább gazdasági okok idézik elő, hiszen annál gyengébb a tisztán kényelmi szempontok lehetséges hatása.*

Lehetetlen, hogy a nép embere, kinek, szegényesebb anyagi helyzetében a házasságban való nemi ösztönkielégítés annál fontosabb élvezetnek tűnik fel, egy nő kényelmére vagy csak saját, amúgy is annyira korlátolt más irányú élvezetei érdekében, erről rajta kívül álló kényszerítő ok nélkül lemondjon. Ugyan tegyük fel a kérdést, hogy hány gyermekszámot korlátozó középosztálybeli egyén tenné meg azt a kényszerítő anyagi szempont hatása híján tisztán felesége kényelmére, vagy csupán azért, hogy több bort ihassék, több szivart szívhasson, jobban ruházkodhassak?

Ha egy család rendes megélhetése meg van adva, akár több gyermek részére is, akkor pusztán életmódjának emelése végett az apa nem fog lemondani a gyermekekről és ebben felesége óhajának sem igen fog engedni.

Mint már említem, a somogyi szülők kényelmesebb élete nem is oka, hanem első és legszembetűnőbb eredménye a gyermekszámkorlátozásnak, ami nemcsak a népet megfigyelőknek tűnik fel, hanem maga a nép is észreveszi azt, ezzel kérkedik szemben a több gyermek által megnyűtt asszonynyal és megélhetésében lejebb szorított családdal, mi által ádáz erkölcsi hatást, sokszor úgyszólván kényszert gyakorol másokra a gyermekszámkorlátozás irányában és ez által erősen terjeszti a jelenséget ott is, ahol pusztán a kényszerítő gazdasági körülmények alapján az még nem lépett fel. Azonkívül újfajta népmorált állít fel s ezzel mintegy állandósítja a jelenséget és felfegyverzi a· népet a jelenséggel való szakítást czélzó hatásokkal szemben. Viszont azt sem szabad felednünk, hogy csak közös viszonyok közt levőket köthet össze közös erkölcsi kényszer s így ez a hatás is csak· a már megmételyezett néposztály keretén belül érvényesül.

Az úrbériség alól felszabadult kisbirtokosokra az új helyzet számos új irányban kezdett hatást gyakorolni. Első sorban is jogilag szabadokká, a birtok korlátlan uraivá lettek. Ebből egyrészt erős függetlenségi önérzet kapott közöttük lábra, mely különösen ott fejlődött ki erősen, ahol a régi időben már nagyobb volt a lakosság és a földesúr közötti ellentét s ahol felekezeti eltérésnél fogva a nép papja és tanítója is szítója volt annak. Itt jobban érezte az úrbériség nyűgét a nép és itt emelte tehát önérzetét legjobban a fel-

szabadulás. Ez a nép volt azonkívül szellemileg is a legfejlettebb, mert papja, tanítója érdekben jobban lévén régi időtől fogva vele összeforrva, szellemét, képességeit fejlesztette, így jobban elő is volt készítve az új korszakra, annak jobb hasznát vette, megvagyonosodott, gazdaságilag erősödött s önérzete ezzel is erősödvén, az osztályöntudat nagy fokban fejlődött ki benne.

Magát az akkori gazdálkodási módot tekintve, a felszabadulás mindenesetre gazdasági előnyökkel is járt, a munka termelékenységét fokozta és a kisbirtokos saját javára fordíthatta ezután azt is, amivel eddig uraságának tartozott.

Minden jól ment volna ez irányban tehát, ha akár jogi, akár gazdasági szempontból csupán jók lettek volna a felszabadulás következményei. De a szabad földtulajdonnal járt *a földbirtok oszthatósága és a leszármazók kötelező és alig korlátolt egyenlő örökösödési joga is.* Ennek következtében az eredeti ½ telkes átlag (Somogyban) hamar szétesett s a birtok 2-3-szor annyi kézbe került. A leszármazók kötelező örökösödése egy nemzedék alatt 2-3 részre osztotta a vagyont, de főleg *a nőtestvérek kifizetésével az első adósság felvételére adott alkalmat.* Ahol az állatállomány értékesítése a nőtestvér kifizetését már is lehetővé tette, ott is ugyanaz volt a következmény, t. i. *a kisbirtokos forgótőkéjét pusztította el.* Az utóbbi esetben közvetlenül annak értékesítése által, az esetben pedig, ha az adósságból fizették ki a nőtestvért azért, mivel a kisbirtokos kényszerült másnak, a hitelezőnek dolgozni, tehát ha megszakadt is kis földje művelésében, forgótőkét még sem gyűjthetett. *Forgótőke híján persze nem emelkedhetett a gazdálkodás belterjessége sem s így szigorúan érvényesüli az a szabály, hogy az osztozkodott gyermekeknek számával osztott mértékben kevesebb jövedelemből is kellett megélni.*

A forgótőke hiánya minden gazdasági fejlődésnek útját vágta, és rikítóan szeme elé tárván a kisbirtokosnak a sokgyermekű család hátrányait, viszont kiemelve a forgótőkére is szert tett, másrészt nagyobb birtokkal is rendelkező kevés gyermekes családok szerencséjét, rávezette a gyermekszámkorlátozás gondolatára. Először csak a természet parancsa csinált némely egygyermekes családokat, de ezek szerencséje

s a többgyermekes családok gyászos sorsa felkeltette a gyermekszám szándékos korlátozásának eszméjét.

Nálunk az úrbériséget idegen államhatalom szüntette meg, mely egyáltalán nem törődött annak következményeivel, ami különben az idő szerint még általános tünet volt. De szomorú politikai viszonyaink a hazai társadalom figyelmét is elterelték attól, hogy az új helyzetbe jutott kisbirtokosságot támogassa, segítse s ilyen gazdasági érdekű kérdésekre nálunk akkor még kevésbbé is volt a közönség érett, mint a külföldön. A mi figyelmünk az ily kérdések iránt csak a 90-es évek óta élénkebb.

Ez alatt a 40 év alatt a kisbirtokosság teljesen el volt hagyatva. Nemcsak vígan érvényesült a szabad, sőt kötelező birtokelosztás rendszere, hanem minden gazdasági változás készületlenül érte és pusztította a kisbirtokosainkat. Ki voltak téve a szabad uzsorának, a szervezetlen és a drága vidéki hitelgazdaságnak, közterheik óriási mértékben szaporodtak, elemi csapások teljes vadságukban pusztítottak rajtuk végig, mindig számos derék és törekvő kisgazdát zúdítva bele az adósságok tengerébe, ahonnan menekülés nem volt többé. Hozzá az egész világra terjedő mezőgazdasági válság gyökerében támadta meg az ő jövedelmüket is és azt a lakosság számának szaporodása még inkább csökkentette. Le is szállott egyes vidékeken a föld értéke a minimumra.

Nem szabad mellőzni azt a káros hatást sem, melyet a vagyonközösség megszüntetését nálunk igazán megbotránkoztatóan költségessé tevő osztoztató jogszolgáltatás gyakorolt. A ki nem egyező és perre gyakran kényszerült feleket az érték 10-20%-áig adóztatja meg jogszolgáltatásunk, tekintet nélkül a felek hibás vagy hibátlan voltára. így tényleg csaknem felére apad a vagyon, mire az osztozkodó felek végleg kézbe kapják azt.

Az osztozkodó félt az a hátrány is érte, hogy *kevés földje maradt,* sokszor kevesebb, mint amennyit maga erejével megmunkálni bírt volna, aminek folytán egyrészt *földéhes lett,* kész volt azon földért, melyen munkáját értékesíthette, aránytalan árat is megfizetni, munkaerejét is kamatul kötve le a földjáradék mellé. Ez annál súlyosabb következményekkel járt, mivel nem is készpénzért vásárolt, hanem

hitelre. A földet így óriási áron vette, de forgótőkére, a' hitelezőnek *dolgozván,* ismét nem tehetett szert. Másrészt *birtokának csekélységénél fogva saját birtokában gyermekeinek oly hasznát nem vehette, hogy az azok munkaerejének igénybevételével elért gazdasági eredménye a gyermeket ránézve inkább haszonnak, mint tehernek tüntesse fel.*

Felemlítettem már a bevezetésben, hogy másutt a kisbirtokosnál azért kevésbbé jelentkezik a mai gazdasági rendszer mellett a gyermekszámkorlátozásnak irányzata, mert gyermekei munkaerejét felhasználva s első sorban ezek és a maga munkaerejéből élve, a gyermek hasznot is hajt neki. És tényleg 'ez az egyik legfőbb ok, mely a művelt világ kisbirtokosainak nagy részét megóvja az »egykétől«. A mi kisbirtokosaink gazdálkodása 1848 óta alig fejlődött, nevezetesen oly irányban, mely a fokozott gazdasági jövedelmet a nagyobb munkától teszi függővé. Azok a gazdasági ágak, melyek a gyermeket becsessé teszik, elsatnyultak. Kiveszett kirbirtokosainknál az a tudat, hogy több gyermek, több kiadás mellett is, több jövedelmet jelent. És ez a legszomorúbb tünete kisbirtokosságunk e 40 éves sanyarú korszakának.

Oka ennek a birtokelaprózódás mellett az is, a miben én az alantabb kifejlendők szerint további főokát találom az-egykének, hogy kisbirtokosaink e rétege erős osztályérzetében annyira elzárkózik a többi társadalmi osztályokkal szemben, hogy csak saját tulajdonán belül akarja érvényesíteni munkaerejét és azt idegen munkában értékesíteni nem hajlandó. Kivételt csupán az arató munkánál tesz, de pl. már sok megyei kispolgár fuvarozni nem akar. így azután saját birtokának külterjes megmunkálásánál nemhogy értékes lenne számára minden, akár gyermeki munkaerő, hanem még saját munkaerejét is kénytelen gyakran hevertetni.

Ugyanis a birtokelosztódás hátrányai és a gazdasági elhagyatottságában átszenvedett 40 éves ínséges állapotok sem tudták volna azért a gyermekszám korlátozásra rábírni kisbirtokosainkat, ha egy ferde értelmi és gazdasági fejlődés nem vezetett volna egyes helyeken a kisbirtokososztály gazdasági elzárkózására.

Mert hiszen az előbb említett bajok az egész ország kisbirtokosait csaknem egyenlően érték s így, hogy nagyobb mér-

tékben nem terjedt el közöttük a gyermekszám korlátozásának szokása, ez csak annak tudható be, hogy még egyéb ok hatásának is közre kellett működni itt. És ez ok magyarázza meg azután azt is, miért éppen legfejlettebb református kisbirtokosaink tértek rá az egygyermekrendszerre. Ez az ok az *illető kïbirtokosrètegek gazdasági elzárkózása.*

Már fentebb rámutattam arra, kisbirtokosaink egyes rétegeinél miképen fejlődött ki a magasabb értelemi, de erősebb osztályönérzet is. Hozzájok szító papjaik és tanítóik erős szabadságvágyat oltottak a népbe és művelték szellemét. Ezeket tehát jóval fejlettebb értelmi fokon érte a jobbágyfelszabadítás, mely érzelmeikre is nagyobb erővel hatott. Jobban ki tudták használni a felszabadulás közvetlen előnyeit is és ezen anyagi gyarapodás osztályérzetük további fokozására vezetett. Magasabb értelmük hamarabb felismerte a birtokelosztás hátrányait, másrészt a csökkenő birtokállag az osztást szenvedett önérzetét is jobban bántotta. Minthogy pedig a szaporodás által létrejött feleslegnek saját öröklött birtokuk szabta foglalkozási és megélhetési határain kívül való elhelyeződését sem osztályönérzetük nem engedte, sem arra az ország gazdasági viszonyai a kellő alkalmat nem igen tudták nyújtani, rátért amaz orvosság használatára, mely mindezen nehéz kérdéseket eleve elintézte: a gyermekek számának korlátozására.

Sehol a fejlettebb culturáju népek között, tőlünk nyugatra, még a legegészségesebb agrárrendszerrel biroknál sem növekedett meg számottevőleg az újabb időben a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság. Igaz, hogy az önálló mezőgazdasági üzemek száma emelkedett, de a népesedés adta szaporulat tulajdonképen az ipar és kereskedelemben, tehát főleg a városi népességben talált elhelyezést. Minthogy pedig a mezőgazdasággal foglalkozók szaporodás dolgában legalább is lépést tartanak az egyéb foglalkozásúakkal, a mezőgazdasági lakosság leszármazóinak egy része szükségkép más foglalkozásban talált elhelyezést. Így van ez megállapítható módon mindenütt, még a különben valamivel kevésbbé szaporább önálló mezőgazdasági üzemtulajdonosok leszármazóival is.

Ez a nagyjelentőségű gazdasági folyamat, a mezőgazdasági népesség ezen foglalkozási)an felesleges szaporulatának

más foglalkozásokban való elhelyezkedése hiányzik nálunk azon kisbirtokosrétegeknél, melyek az egykének hódolnak. Ezen néprétegek kifelé teljesen zárt életet élnek és a feleslegnek a másutt mindenütt szereplő lefolyása náluk nem létezik.

Erre őket mindenesetre elsősorban az vezette, hogy midőn szükség lett volna már arra, hogy a felesleges szaporulat más foglalkozás után nézzen, fejletlen ipari és kereskedelmi viszonyaink ilyen foglalkozást nem nyújtottak. Ez így volt már 1868. előtt is, de valószínűleg még sokkal inkább a 70-es években, midőn ez a jelenség kezdett meggyökeresedni református kisbirtokosságunknál. Hiányoztak itt azon levezető csatornák, melyeket kevésbbé értelmes, tehát jóval kisebb igényű és önérzetű többi kisbirtokosságunk igénybe vett, s melyek annak sarjait oly foglalkozásokhoz vezették, melyek anyagi és erkölcsi sülyedést jelentettek számukra. Ily körülmények között igazán nem csodálható, ha oly erkölcsi és szellemi felfogásra vezetett a vázolt helyzet fejlettebb kisbirtokosaink egy részénél, hogy osztályérzetük megvetéssel sújtotta a más foglalkozásra való áttérést. Minthogy az esetleg keletkező felesleges szaporulatot ily módon elhelyezni a saját gazdasági körükön belül igen kínos volt, inkább ráfanyalodtak arra, hogy gyermekáldásukat korlátozzák. Magasabb értelmi fejlettségük megadta nekik a módot ahhoz is, hogy ennek lehetőségét felfogják és. eszközeit és módját elsajátítsák.

Az eddig rendelkezésre álló adatok alapját ezekben vélem feltalálni a dunántúli református kisbirtokosaink gyermekszámkorlátozási rendszerének főbb okait. Tekintve a statisztikai kutatások kezdetleges állapotát, ezen vázlatom nem lehet teljes, hanem számos kiegészítésre, mintegy a körülményes kiépítésre szorul, melyhez az anyag majd csak alapos és terjedelmes munka után fog összegyűlni.

Ha már így az okok előadásánál nem igényelhetem az. általam leírtak számára a végérvényességet, annál kevésbbé lehetek ma abban a helyzetben, hogy határozott útirányt szabhatnék a jelenség megszüntetésének elérésére.

Ily irányt szabni ma még senki sem tudhat, mert nincs meg a kellő alap. Ezt az alapot kell előbb megteremteni.

Annyit mindenesetre mondhatok, amint gazdasági okok, kényszerűségek és czélszerűségek idézték elő a jelenség kelet-

kezesét, megszüntetését is hiába kíséreljük meg egyházi és világi beszédekkel, erkölcsi és anyagilag számba nem vehető jutalmakkal, apró előnyökkel az adózás, iskoláztatás és gyermeknevelés terén.

Amint az egyénben kialakult gazdasági belátás vezette azt reá a gyermekszámkorlátozásra, éppen úgy csak akkor fogja ezt az egyénileg előnyös szokást elhagyni, ha közvetlen, vagy közvetett, de lényegbe vágó gazdasági okok képesek megállapodott véleményét megváltoztatni.

A gazdasági viszonyok ezen nagyfokú átalakulását kétféle utón kell megközelítenünk. Az első *az örökösödési és ingatlanforgalmi törvények oly megváltoztatása, mely egyrészt megnehezíti a birtokelosztódást, másrészt a szükséges és hasznos elosztások költségeit lehetőleg csökkenti, azok keresztülvitelét könnyűvé, czélszerűvé teszi.* A másik *a mezőgazdasági kisüzemek belterjességének oly fokú fejlesztése, hogy az által a kisbirtokos belássa, hogy rája nézve nem anyagi kárt, hanem hasznot képeznek gyermekei.* Ha a birtokelosztás ^hátrányaitól nem fél a szülő s látni fogja gazdasági üzemében a gyermekmunka szükségét, akkor talán abban fogja hagyni gyermekkorlátozó szokását, melyet csak kényszerűségből alkalmazott, mert hiszen a családi öröm élvezetének vágya nála sem halt ki, csak alszik, sőt inkább csak összeponto-sult. Talán fog ezen változtatni akkor, ha látja, hogy többé nem csapás a gyermek, hanem oly eszköz, mely nélkül azt a munkamennyiséget, mely a belterjes gazdálkodáshoz szükséges, csak anyagi kárával szerezheti meg idegenektől.

így lehetne változtatni e kihaló néprétegek sorsán. Ámbár felette nehéz ez, mert a történelem megmutatta, hogy decadens (mert ez az) szokásokat felvevő népességet jobb útra téríteni még alapvető reformokkal is alig lehet. Ezeknek már erkölcsi és szellemi felfogása hozzáidomult a rossz szokásokhoz s az eszmei conservativismus gyémántszilárdságával szegül ellen minden bizonyítéknak.

Mert lényegében mégis csak az osztálybeli elzárkózás okozta első sorban a népréteg egykerendszerét és ezen elzár - kózottságból azt kiragadni alig fog sikerülni. Olyan gazdasági fejlődést ugyanis alig tudunk elképzelni, mely egy önálló mezőgazdasági üzemtulajdonos rétegében több nemzedék

egészséges szaporulatának helyet nyújtana saját gazdasági körén belül.

Előbb-utóbb *rászorul a fölösleg, arra, hogy az egész művelt világ önálló mezőgazdasági népessége leszármazó fölöslegének útját kövesse és más foglalkozásokban keressen helyet.* Erre pedig rávinni az osztályérzetben minden más kézművesfoglalkozást megvető kisairtokossarjat sem értelmi, sem gazdasági eszközökkel nem lehet.

Már előbb kimutattam, hogy ma még csupán egy aránylag kis népréteg, a Dunántúl magyarságának 15-20%-áról van csak szó és az adatok meggyőznek arról is, hogy van nemzeterő már magában a Dunántúlban arra, hogy ezen néprétegszaporodás hiányának, sőt lassú kiveszésének hézagait ugyancsak a nemzetre nézve becses anyaggal pótolja. De egyrészt mégis veszteség ezen olyan magas értelmű, igen becses nemzeti réteg pusztulása, sőt csak vesztegelése is, másrészt oly veszedelmes terjedési irányzattal bir mai viszonyaink mellett kisbirtokosságunk körében az egygyermekrendszer, hogy mindamellett nagyon is érdemes ez a kérdés az egész közvélemény érdeklődésére és arra, hogy úgy a kormányhatalom, mint a tudomány és közérdek emberei foglalkozzanak vele.

Mert, ha az a csekély gazdasági lendület, mely kisbirtokosainkat a 90-es évek óta segíti, valamiképpen megszűnik s ez a legfontosabb néposztályunk ismét a múlt század második felének elhagyott kínlódásába sülyed, óriási méreteket vehet fel az a romlás különösen nálunk, ahol semmi abból a nagy ipari gazdasági lendületből nem észlelhető, mely Németország és Ausztria kisbirtokosait megmentette attól, hogy gyermekszámukat korlátozni legyenek kénytelenek. Nálunk nincs olyan ipar, mely felvenné mezőgazdasági népességünk feleslegét. Egyedüli remedium az egyke vagy a – kivándorlás.